

En 2000-årig kvindegrov fra Tobøl ved Kongeåen

Af Stig Jensen og Helge Brinch Madsen

I juni 1982 stødte gårdejer Knud Åge Bruun, Tobøl under ledningsarbejde på et lerkar. Fundet blev anmeldt til Den antikvariske Samling, og det kunne konstateres, at der var tale om en urne fra ældre jernalder. Lerkarret, som sad i den ene profilvæg, havde på mirakuløs måde undgået at blive ødelagt af rendegravens skovl, idet kun enkelte bugskår var faldet ud. Urnen blev i første omgang tildækket, men kort tid herefter frigravet og hjemtaget i præparat af konserveringstekniker Pia Odgaard samt undertegnede. Senere er urnen tømt på Den antikvariske Samling, og fundet er konserveret på Konservatorskolen (1).

Fundstedet er beliggende på nordsiden af Kongeåen og umiddelbart syd for en lille bæk, der løber ud i åen (fig. 1). Ved ledningsarbejdet var kun fremkommet denne ene urne og en oprensning af grøftens profilvægge viste ikke spor efter flere grave på stedet.

Urnene stod på bunden af en 58 cm dyb nedgravning med en diameter på 45 cm. Bortset fra enkelte spredte benstykker, som lå på bunden af gruben, var alle gravgaver og brændte ben anbragt i urnen. Den ret veludstyret grav indeholdt en række fund.

Som urne er anvendt et 31,7 cm højt, uornamenteret lerkar med en fortykket, afrundet facetteret rand (fig. 2). Karret har et kraftigt og bredt bugparti i forhold til det indsnørede fodparti.

I urnen fandtes omkring 3 liter brændte knogler fra

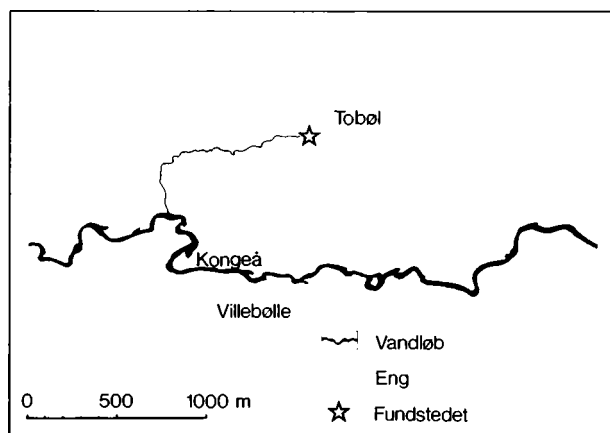

Fig. 1. Kort over fundstedet. Vandløb og vådområder er udteget efter de »Høje Målebordsblade« fra 1869.

en voksen kvinde, der har været mellem 20 og 40 år gammel (2). Hun har lidt af slidgigt, idet der er spor efter denne sygdom på samtlige fem lændehvirvler. Desuden er det mellemste og yderste led sammenvokset på den ene af fingrene. Ca. 3 % af knoglematerialet stammer ikke fra kvinden, men fra et får eller en ged, der har været med på ligbålet. Fra dette dyr er det lykkedes at identificere dele fra det meste af kroppen: underkæbe, forlemmer, rygrad og baglemmer, hvilket tyder på, at hele dyret er kommet med på bålet.

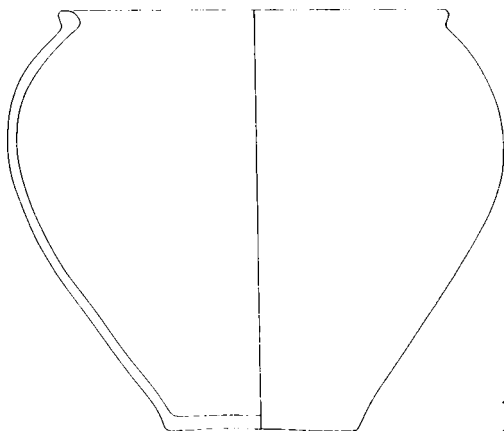

Fig. 2. Urnen.
Mål: ca. 1:6.

Kvinden har fået en række gravgaver med i urnen – genstande som er mere eller mindre påvirkede af ligbålet. Det drejer sig om en lille uornamenteret kop med afbrækket hank (fig. 3). Det 8 cm høje kar har en let fortykket, afrundet rand. I dette kar lå brændte knogler fra såvel kvinden som fåret.

Graven rummede ligeledes en jernfibel (fig. 4). Det drejer sig om en 6,5 cm lang svajet fibel af sen-latenskema med ydre tværtråd og fire gennemboringer af nåleholderen. Spiralen er 1,7 cm lang og har fire vindinger. Fiblen tilhører Kostrzewski type M (3).

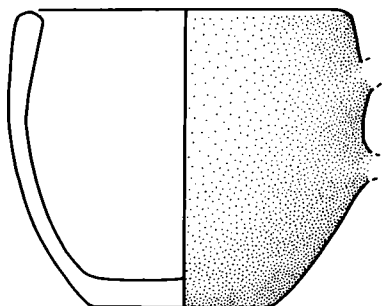

Fig. 3. Lerkop.
Mål: 1:2.

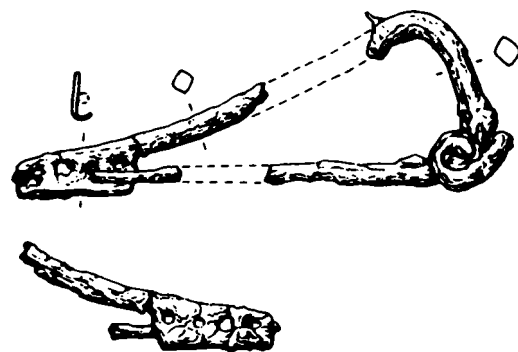

Fig. 4. Jernfibel.
Mål: 1:1.

Blandt gravudstyret fremkom ligeledes en 12,1 cm lang enægget jernkniv (fig. 5). Det 8,1 cm lange blad er langs kanten ornamenteret med en række indpunslede, cirkulære fordybninger, som fortsætter lidt ind på anglen. På bladets grebende danner punselslagene en trekant. Bladet er ornamenteret på begge sider, men på grund af en kraftig rustblære på den ene side, kan det ikke afgøres, om ornamentikken er ens.

Kvinden har endvidere fået en synål af jern med på ligbålet (fig. 6). Den er forsynet med et ovalt øje og spidsen er brækket. Den bevarede længde er 12 cm. Nålen har oprindeligt været beskyttet af et benhylster –

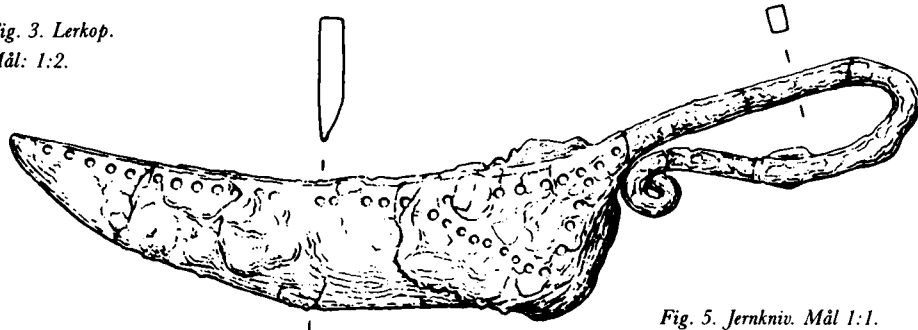

Fig. 5. Jernkniv. Mål 1:1.

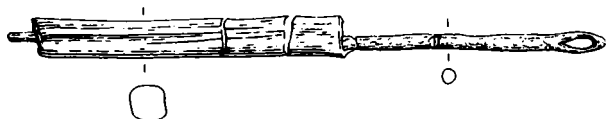

Fig. 6. Jernnål i benhylster. Mål: 2:3.

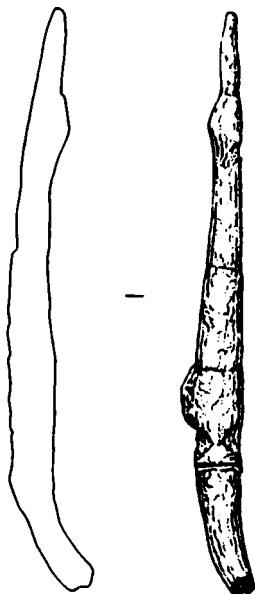

Fig. 7. Ubestemmelig jerngenstand. Mål: 1:1.

en rørknogle. Dette etui er endnu bevaret i en længde af 6,1 cm.

Den sidste genstand, som lå i urnen, har ikke kunnet bestemmes sikkert (fig. 7). Det drejer sig om en 7,8 cm lang jerngenstand, der spidser til i den ene ende. Den modsatte ende er afbrækket, og her har muligvis siddet et hovede, så stykket må opfattes som en nål. Den lette bøjning ved bruddet tyder i denne retning.

Urnegraven fra Tobøl har sine nærmeste paralleller på den store kvindegavplads ved Hornbek i Holsten (4). Her findes et stort antal grave, hvor jernfibler af Kostrzewski type M netop optræder sammen med enæggede jernknive med svajet greb og synåle – ofte i benhylster. Sådanne nålegemmer – som regel tildannet af mellemfodsbenet fra får – forekommer kun i begrænset omfang i det danske fundmateriale fra ældre jernalder. Således er tidligere fundet fire i Jylland, to på Langeland og én på Bornholm (5). Nålene i disse benhylstre er altid synåle.

Tobøl-gravens jernkniv tilhører en type, som optræder almindeligt i grave fra ældre romersk jernalder. Dens nærmeste parallel forekommer i en jordfæstegrav ved Horsens (6). Derimod er knivens fine, indpunslede ornamentik enestående, men muligvis vil den nyere metode – airbrasive – til mekanisk afrensning af jerngenstande i de følgende år resultere i at lignende ornamentik påvises på andre knive (jvf. note 1).

Ser man på fundet som helhed, synes en datering af graven til tiden omkring vor tidsregnings begyndelse at være rimelig. Hverken keramikken, kniven eller nålen kan placeres nærmere indenfor sen førromersk og tidlig ældre romersk jernalder. Fibeltypens datering har derimod været diskuteret indgående af E. Jørgensen (7). Han placerer de sene, svajede fibler af Kostrzewski type M og N i førromersk jernalder, periode IIIb på baggrund af en række krydsfund (8). Denne snævre datering er dog blevet imødegået af J.-H. Bech, der mener, at N-fibler bør dateres til ældre romersk jernalder (9). På Hornbek-gravpladsen placeres de sene, svajede fibler på begge sider af vor tidsregnings begyndelse (10).

Det ligger udenfor rammerne af nærværende fundfremlæggelse at tage disse komplicerede, kronologiske

spørgsmål op til en nærmere diskussion. Derimod kan det fremhæves, at Tobøl-gravens fibel falder indenfor gruppen af sydjyske gravfund med M-fibler og Hannoveranske fibler (11) – typer, der har deres hovedudbredelse i Nordtyskland. I det danske fundmateriale forekommer Hannoveranske fibler ikke udenfor Syddanmark, hvorimod M-fibler i tre tilfælde er påvist på Fyn (12) og to gange på Bornholm (13).

Graven ved Tobøl er placeret på en terrasse ned mod den brede Kongeådal, og ved en fornyet undersøgelse vil man antagelig kunne påvise en gravplads på stedet. Ved de seneste årtiers store fladeundersøgelser – bl.a. i Vorbasse – er det vist, at boplads og gravplads er placeret med få hundrede meters afstand (14). I løbet af 1982 er der fundet fire nærliggende bo- og gravpladser fra ældre jernalder – den ene på den modsatte side af Kongeådal (15). Der kan ikke herske tvivl om, at man ved en systematisk rekognoscering på terrasserne langs Kongeåen vil kunne påvise en omfattende randbebyggelse fra jernalderen, der har udnyttet ådalen som græsningsareal og terrassen til agerbrug. Denne bosættelse svarer således nøje til randbebyggelsen langs marsken, men er dog mindre af omfang (16).

Noter

1. J.nr. ASR 256, Tobøl. Sb. 124 i Føvling Sogn, Malt herred og Ribe amt. Der rettes tak til Kirsten Marie og Knud Åge Bruun for den store hjælpsomhed og gode forplejning under udgravningen. Fundet har undergået følgende behandling på Konservatorskolen: Skårene er imprægneret med 5 % Butvar opløst i propylalkohol og limet med Sadofoss, limtype L 530. Jerngenstandene er røntgenfotograferet, imprægneret med mikrokrySTALLINSK voks under varme og vacuum samt mekanisk rensset med airbrasive.
2. Knoglematerialet er venligst bestemt af cand.phil. Tine Trolle Lassen.
3. Kostrzewski 1919, s. 37 Abb. 23.

4. Rangs-Borchling 1963.
 5. Vedel 1872, s. 45 Tavle 4:6. – Müller 1900, s. 184 ff. – Albrechtsen 1956, s. 159.
 6. Jensen 1979, s. 157 fig. 5:4.
 7. Jørgensen 1968, s. 32-90.
 8. Jørgensen 1968, s. 77.
 9. Bech 1980.
 10. Rangs-Borchling 1963, s. 49.
 11. Jørgensen 1968, fig. 22.
 12. Albrechtsen 1971. – Det drejer sig om grav 1364, 1530 og 1570.
 13. Klindt-Jensen 1978. – Det drejer sig om grav 187 og 304. Venligst bestemt af mag.art. Birgit Lind, der ligeledes oplyser, at pladsen indeholder en lang række fragmenter, som ikke kan bestemmes nærmere, men antagelig stammer fra enten M- eller N-fibler.
 14. Jensen 1980, s. 29 f.
 15. J.nr. ASR 183, 184, 212 og 279.
 16. Jensen 1980, s. 22 fig. 7.
- * Tegning: Moira Machenzie.

Litteratur

- Albrechtsen, E.: Fynske Jernaldergrave II. København 1956.
- Albrechtsen, E.: Fynske Jernaldergrave IV. Gravpladsen på Møllegrådsmarken ved Broholm. København 1971.
- Bech, J.-H.: Late Pre-Roman Iron Age in Northern Jutland in the light of excavations at the Vogn cemetery in Mosbjerg, Vendsyssel. I: Die Vorrömische Eisenzeit im Kattegatt-Gebiet und in Polen. Göteborg 1980.
- Jensen, S.: Tre østjyske jordfæstegrave fra ældre romersk jernalder. Kuml 1979.
- Jensen, S.: To sydvestjyske bopladser fra ældre germansk jernalder. Jernalderbebyggelsen i Ribcområdet. Mark og Montre 1980.
- Jørgensen, E.: Sønder Vilstrup-fundet. En gravplads fra ældre jernalder. Aarb. Nord. Oldk. Hist. 1968.
- Klindt-Jensen, O.: Slusegårdgravpladsen II. København 1978.
- Kostrzewski, J.: Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit. Berlin 1919.
- Müller, S.: Astragal, Nålegjemme, Ornamentstempel fra den romerske Tid. Aarb. Nord. Oldk. Hist. 1900.
- Rangs-Borchling, A.: Das Urnengräberfeld von Hornbek in Holstein. Neumünster 1963.
- Vedel, E.: Bornholms ældre Jernalder. Aarb. Nord. Oldk. Hist. 1872.